

koje su vezane za njih, i kojima su oni obavezani, kao krstonoše Hristovom grobu, preko gora i mora, ma da ga nikad ne sagledaše. Ja bi ih nazvao eteriste jer su im glavne osobine ljubav oblaka, vidika, uspomena i zvezda. Oni su najposle imali dobrog poglavicu: Bodlera...”

Iz pisama koje je upućivao svom saborcu kad ovaj odlazi u Rim, u vatikansko poslanstvo, vidi se Crnjanska potreba da pokaže lojalnost onima sa kojima je poveo rat protiv predratne poetike. Očito je da on prati sva zbivanja oko izdavanja Andrićevih dela u Beogradu i Zagrebu, i da čak prikuplja novac od honorara, kako bi ga poslao piscu *Eh Ropta*, *Nemira* i *Alije Đerzeza* u Rim. Iako je zabrinut zbog toga što ga sam Andrić (verovatno stidljivo i nevoljno), izveštava o svom slabom zdravlju i nemaštini, Crnjanski iz Beograda ne propušta priliku da uteši prijatelja, ukazujući mu na sve prednosti života daleko od domovine. I on bi da pobegne, od *gorčine*, *rusvaja* i *haosa*, i pristao bi čak i na nameštenje trgovačkog pomoćnika, ukoliko bi mu ga Ivo našao. *A kada ćemo živeti?*, pita ga očajan u jednom pismu iz marta 1920. U isto vreme Crnjanski direktno poziva Andrića da napiše kritiku koja bi predstavljala

plomatsku karijeru Crnjanski sasvim neposredan: kad Andrić pređe iz Rima u Bukurešt, utešiće ga rečenicom koja ili otkriva osnovano i čvrsto saznanje o ateizmu prijatelja rođenog katolika ili potpuno odsustvo mere Banačaninapravoslavca: „Osim toga, gledali bi onu stoku što čeka dim iz odžaka Vatikana.” (Jednom prilikom zahvaliće mu se opet *na pravoslavlju*, a drugi put tražiće izvinjenje zbog toga što je prevideo da je katolički *Uskrs* prošao.) Prisniji ton najčešće je prisutan kada Crnjanski piše o ženama i ženidbi, ali i o strahu od siromaštva. Andrić je, koliko to dozvoljava pismo, bio dobro obavešten o istoriji veridbe Miloša Crnjanskog sa Vidosavom Ružić, čija je familija mladoženju *zamalo dovela do samoubistva*. Iskustvo oženjenog čoveka Crnjanskom izgleda daje za pravo da savetuje prijatelja koji, budući stalno na novoj dužnosti, ženidbi ne prestano odoleva: „Mislim da Vam je *karijera* sigurna, Vi umete i da sirotujete, pa šta Vam ko može? Gospodstvo Vam ne mogu oduzeti, mirno i tiho vi ćete obilaziti svet, dostići nebrigu jednog kapučeuhaje. Što mi uvek spomenete vaše zdravlje, to mi se ne dopada. Ja nikad nisam verovao u vašu bolest i smatrao sam uvek da ste

SLIKU ODNOSA CRNJANSKOG I ANDRIĆA, MEĐUTIM, NEMOGUĆE JE SKICIRATI AKO SE ZABORAVI NA TO DA JE RAZGOVORIMA NESKLONI ANDRIĆ JEDAN OD SVOJIH NAJLEPŠIH INTERVJUA DAO UPRAVO CRNJANSKOVIM IDEJAMA 1934, KOJE SU KASNIJE PROTIVNICI BUNTOVNOG BANATSKOG SRBINA (POSEBNO MARKO RISTIĆ I MIROSLAV KRLEŽA) NAZIVALI FAŠISTIČKIM I KOJE SU PREDSTAVLJALE I GLAVNI ARGUMENT I SMETNJU PIŠČEVOM POVRATKU U ZEMLJU POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA

Vida, njen brat Dragan Ružić i Miloš Crnjanski, 1933.

uzvratni gest na njegove prikaze *Eh Ropta*. Međutim, taj tekst nikad neće ugledati svetlost dana, što je mogao biti uzrok Crnjanske surevnjivosti prema Andriću koju naslućuje i mladi jugoslovenski diplomata kad pretpostavlja da mu pisma više ne stižu jer je njegov prijatelj ljut.

Izostanak Crnjanskih pisama u drugoj polovini 1920. biće povezan sa pripremanjem pesnika *Lirike Itake* za put u Pariz, iz kojeg će u proleće sledeće godine otputovati u Italiju, gde će se dva prijatelja i sresti. Iz Rima će, zajedno, 4. jula 1921. poslati razglednicu svom izdavaču Cvijanoviću: „Sjećamo Vas se i srdačno pozdravljamo, zajedno sa svima vašima / Ivo Andrić / Crnjanski.”

U sačuvanim pismima koje je pisao dvadesetih i tridesetih godina čoveku koga smatra prijateljem, Crnjanski otkriva kako mu zavidi na slobodi - čak će i smrt Andrićeve majke, tešeći ga, pomalo nespretno predstaviti kao još jedno odrešenje od vezivanja: „Pošto više nemate majke, a imate u daljini Bosnu, ja mislim da ste sazreli da tek sad otpočnete život i zavidim vam na prevelikoj slobodi koju sad imate i koju vam nadam se niko više ne može oduzeti.” Čini se da je u pismima književniku koji gradi uspešnu di-

samo razmažen. Najposle lekari, svi, jesu idioti kad leče, ali kad konstatuju valjda mogu nešto znati? Ako ste zbilja loše sa zdravljem, onda koga vruga pristajete da idete u takve klime da dobijate pozdravne telegrame? Valjda tek nije važno biti na otmenom mestu. Ili se i vi bojite, tako strašno, kao ja, sirotinje? Što ne odete godinu dve nekud u brda? (...) Što se tiče žena, ne zaljubljujte se, ohol ste čovek, a te lako varaju. Primete gotovo i što nije znato. Nego kupujte žene. To je najbolje za zdravlje, kao dobar ručak i kakva bezbrižnost! Ne ženite se nikako - to vam je kao kad imate malo dete. Briga. (Ovo molim Vas da ne ispričate nikad Vidi...)” (25. januar 1929. iz Berlina u Španiju) „Ne bojim se ja, dragi Ivo, sirotinje, nego ja imam ženu. Ta žena ponašala se dosad, kako samo naše žene (ostavimo sebi tu iluziju) znaju da se ponašaju prema mužu. Ta nije pravo da to do smrti čini, uz neudobnosti, sirotovanje i.d...” (Berlin, 16. februar 1929)

Koliko je Crnjanski imao poverenja u Ivo Andrića - toliko da mu je poveravao svoje najintimnije stvari - vidi se i po tome što mu je pisao u doba svoje najveće krize, iz Kranjske gore 1930. Pošto je vraćen iz Berlina, i napustivši

Beograd, koji mu se smučio, te profesorsko mesto u školi, Crnjanski želi da ode negde daleko i da u potpunosti raskrsti sa dotadašnjim životom: „Ne mogu više ovu buržoasku masku i život. Hoću svega da se otremem. Deset godina ja obuzdam sebe, u nadi da ću uspeti da živim obično. Ne mogu više. Beogr. traži i suviše bede, ponižavanja, uzaludnosti. Kuda ću na proleće ne znam. Samo kući ne.”

U poslednjem predratnom pismu koje je uputio Andriću (24. februara 1939) Crnjanski će, obavestivši prijatelja da mu je iz Rima poslao i neke knjige, pisati i o smrti majke Marine, pravdajući se zbog svog nedolaska na njen poslednji ispraćaj do porodične grobnice u Ilandži. Posle tog pisama više neće biti. (Andrić je iste godine otputovao u Hitlerov Berlin, kao opunomoćeni poslanik Kraljevine Jugoslavije, zamenivši na tom položaju Cincar-Markovića.) Samo dva telegrama - upućena 25. marta 1968. na beogradsku i hercegovačku adresu - kojima Crnjanski izjavljuju saučešće Andriću povodom smrti supruge Milice.

Sliku odnosa Crnjanskog i Andrića, međutim, nemoguće je skicirati ako se zaboravi na to da je razgovorima neskloni Andrić jedan od svojih najlepših intervjuja dao upravo Crnjanskim idejama 1934, koje su kasnije protivnici buntovnog banatskog Srbina (posebno Marko Ristić i Miroslav Krleža) nazivali fašističkim i koje su predstavljale i glavni argument i smetnju piščevom povratku u zemlju posle *Drugog svetskog rata*. Tu Andrićevu odluku mogli bismo tumačiti i kao prijateljski gest, ali izvesno je da ugledni pisac i diplomata to ne bi uradio da nije smatrao da su *Ideje* nastale na talasu pokušaja Crnjanskog da odbrani državu - Kraljevinu Jugoslaviju (koja je uprkos mnogobrojnim manama ipak bila država slovenskih naroda i bolja od one u kojoj su rođeni) - od destruktivnih aktivnosti komunističkog internacionalizma i hrvatskog pravaškog separatizma i da je, ako je i bio nacionalno obojen, ovaj list branio dostojanstvo jugoslovenske nacije. Ono što je dvojicu pisaca na samim počecima njihovog poznanstva ujedinjavalo do kraja, jeste ideja koju neki danas nazivaju *integralnim* jugoslovenstvom, ideja o zajedničkoj državi naroda okupljenih oko Srbije i njenih slobodarskih vojevanja i tradicija, državi koja bi bolji život obezbedila svima, a naročito siromašnim, *širim* slojevima što su vekovima robovali tuđinu. I Crnjanski i Andrić upravo su zahvaljujući iskustvima iz *Prvog svetskog rata* doživeli preobražaj iz estetskog u političko biće, usvojivši za ceo život ideju o jedinstvu jugoslovenskih naroda. Upravo zbog toga i posle *Drugog svetskog rata*, kad je izgledalo da pobednička strana koja je zastupala komunističku ideologiju nije odstupila od te ideje, obnavljajući jugoslovensku državu i unoseći u nju *marksistički element*, Andrić je bio spreman da se aktivno uključi u njen društveni i kulturni život, a Crnjanski da se u takvu državu vrati. I jedan i drugi, opet, nisu se odrekli srpske nacionalnosti i srpske kulture kao osnove i matične ćelije te zajednice, i to ne zbog njene navodne dominacije i hegemonizma, već upravo zbog stradanja i žrtve koju je srpski narod podnosio u istoriji za osvajanje vlastite slobode, ali i za slobodu drugih balkanskih naroda. I jedan i drugi odatno naciji (jugoslovenskoj i srpskoj) stavili su ispred ideologije, što nikad nije bio slučaj sa Miroslavom Krležom, koji je još od samih početaka izražavao dubok prezir prema aktivnostima i ideologiji svog školskog druga Vladimira Čerine, što se, pred *Prvi svetski rat*, u časopisima *Val* i *Vihor* zalagao za jedinstvo jugoslovenskih naroda pod okriljem Srbije kao Pijemonta. Isprva veliki komunist, a zatim i veliki pobornik nezavisne hrvatske države, Krleža je, uprkos vezivanju njegovog imena za imena ove dvojice, od svojih književnih kolega i vršnjaka uvek bio dvostruko distanciran. ■